

УДК 159.99

Журавльова Маргарита Олегівна, кандидат психологічних наук, завідувач лабораторії психологічних, мистецтвознавчих та інших видів досліджень, Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз

МЕТОДИКА ОПИТУВАННЯ ДИТИНИ – ПРОТОКОЛ NICHD ДОДАТКИ (АДАПТАЦІЯ)

METHOD OF SURVEYING A CHILD – PROTOCOL NICHD ADDITIONS (ADAPTATION)

Анотація. У статті розглянуто основний зміст додатків до протоколу NICHD, адаптованого автором до культурних, лінгвістичних та ментальних особливостей українців. Додатки до протоколу, основний зміст якого представлений у попередній статті Віснику, містять прийоми та поради, що дозволяють інтерв'юєру (будь-якій особі, що опитує дитину) зробити процес отримання інформації найбільш ефективним для цілей кримінального провадження (справи тощо) та найменш травмувальним для дитини.

Ключові слова: опитування дитини, допит дитини, протокол NICHD.

Abstract: The article considers the main content of the appendices to the NICHD protocol, which the author adapted to the cultural, linguistic, and mental characteristics of Ukrainians. The appendices to the protocol, the main content of which was presented in the previous article, contain techniques and advice that allow an interviewer (any person interviewing a child) to make the process of obtaining information the most effective for criminal proceedings (cases, etc.) and the least traumatic for a child.

Key words: child interview, child interrogation, NICHD protocol.

Продовжуємо розглядати адаптацію протоколу опитування дітей NICHD, основна частина якого представлена в попередній статті Віснику.

Метою цієї статі є надання змісту протоколу опитування дітей NICHD [1] (в частині додатків та рекомендацій), адаптованого автором до культурних, лінгвістичних, ментальних особливостей українців та до сучасних умов проведення допиту дитини в межах кримінальних проваджень.

Представлений матеріал доповнений окремими авторськими порадами, що сформовані на підставі багаторічного досвіду участі в опитуваннях (допитах) дітей під час проведення досудових розслідувань сексуальних злочинів.

Розглянемо рекомендації до опитувача (інтерв'юєра) з протоколу NICHD стосовно того, як можливо вплинути на процес, коли встановлення контакту проходить складно.

1. Малювання як спонукання до діалогу. Якщо дитина не відповідає на запитання й виглядає відстороненою або переляканою на етапі встановлення контакту, ви можете використовувати такі спонукання:

– **[Ім'я дитини], як ти дивишся на те, щоб помалювати? Намалюємо що-небудь, що тобі подобається.**

– **[Ім'я дитини], мабуть порисуємо? Що ти любиш малювати?**

– **[Ім'я дитини], як ти ставишся до малювання? Ось папір й олівці.**

Запропонуйте дитині чистий аркуш паперу, олівці та дайте їй можливість помалювати протягом декількох хвилин. Сядьте поряд з дитиною, посміхніться та спонукайте її говорити під час малювання.

Не беріть до уваги малюнок. Ігноруйте те, що намалювала дитина, і звертайтеся тільки до словесної інформації, яку дитина згадує під час або після малювання, використовуючи відкриті питання.

Якщо дитина не говорить під час малювання або після нього, використовуйте відкрите спонукування: **«Розкажи, будь ласка, про свій малюнок».**

Коли дитина закінчить малювати, похваліть її: **«Дуже цікаво, [ім'я дитини]. Мені дуже подобається, як ти обрав колір. Ти подаруєш мені цей малюнок?».**

Якщо дитина відмовляється малювати, почніть самі (навіть якщо ви жакливо малюєте) і зверніться так: **«Можна я тобі що-небудь намалюю? Наприклад, я вмію малювати ось такого собаку».**

2. Якщо дитина розкриває будь-яку тривожну інформацію. Розгляньте інформацію в тому обсязі, який надає дитина. Ви можете перевірити, чи повідомляла дитина про це раніше.

– **Ти розповів мені про [сумний інцидент, що не стосується теми актуального опитування]. Ти розповідав про це кому-небудь до мене?**

Якщо дитина говорить «ні», скажіть: **«Хочеш, я допоможу тобі розповісти кому-небудь?».**

3. Якщо дитина повідомляє про несуттєве подію. Перевантаження спілкування несуттєвими подіями може бути спробою дитини уникнути обговорення неприємної теми. У випадку розповіді про несуттєве, вислухайте і скажіть так: **«[Ім'я дитини], я почув те, що ти мені зараз розповів. Якщо ти забажаєш, ми поговоримо про це пізніше. Але прямо зараз я прошу тебе поділитися зі мною чимось іншим, що, можливо, сталося з тобою».**

У випадку опору з боку дитини Вам слід почати ставити питання, які передбачають можливість вибору (ті, що включають інформацію, яка не була згадана дитиною та будуються за принципом: «або – або», тобто альтернативні запитання), але тільки в тому випадку, якщо ви вже використали інші підходи (відкриті запитання, спонукування тощо) й розумієте, що деяка юридично важлива інформація все ще відсутня. Дуже важливо поєднати альтернативні запитання з відкритими запитаннями та спонукуваннями (наприклад, після відповіді дитини на альтернативне запитання спробуйте продовжити таким зверненням: «Розкажи мені все про це»).

Ви можете оцінити вербальні й невербальні ознаки небажання дитини контактувати з вами і ділитися інформацією і, відповідно, прийняти рішення

чи варто продовжувати опитування. Розгляньте можливість завершення інтерв'ю і планування додаткової зустрічі, якщо ви вважаєте, що зараз дитина чинить опір або ухиляється від співпраці, але додаткова зустріч може бути корисною.

4. Варіанти фраз, що спонукають до розмови. Якщо дитина не висуває звинувачень і уникає розмови, чинить опір, ви можете звернутися до неї через загальні підтримуючі фрази, які не належать безпосередньо до неї і не згадують ситуації злочину.

– Скажи, будь ласка, як ти думаєш, чому [*твоя мама, тато, бабуся*] [*привела тебе сюди сьогодні; я прийшов поговорити з тобою сьогодні*].

– Як я вже говорив, моя робота – слухати дітей, з якими могло щось трапитися.

– Я розумію, що з тобою щось могло трапитися. Розкажи мені все, що сталося від початку до кінця.

– Я чув, що ти розмовляв з [*лікарем, учителем, соціальним працівником, іншим фахівцем*] в [*час, місце*]. Скажи, будь ласка, про що ви говорили.

– Я [*бачив, чув*], що у тебе були [*документально підтверджені травми, синці*] на [*частини тіла*]. Розкажи, будь ласка, про [*тих, тому, що*]...

– [*Ім'я дитини*], з тобою що-небудь трапилося в [*місце, час передбачуваного інциденту*]?

– [*Ім'я дитини*], моя робота – вислуховувати дітей про те, що з ними сталося.

– [*Ім'я дитини*], мені дійсно важливо знати, коли щось відбувається з дітьми. Ось для чого я тут.

– [*Ім'я дитини*], тут діти можуть говорити про все, про хороше і про погане, що з ними сталося.

– Моя робота – допомагати дітям.

– Ти багато розповідав мені про себе. Я відчуваю, що дізнався тебе краще, і ти можеш розповісти мені більше [*про хороші та про погані речі*], які трапилися з тобою.

– Ти багато розповів мені про себе. Я прошу тебе продовжувати й поговорити зі мною про інші речі, які сталися з тобою.

– [*Ім'я дитини*], якщо є щось, що ти хочеш мені сказати, [*мені дуже важливо це почути, мені важливо про це дізнатися*].

– [*Ім'я дитини*], тебе хтось турбував?

– [*Ім'я дитини*], хтось зробив з тобою щось, що, на твою думку, було неправильним?

– [*Ім'я дитини*], хтось [*коротко резюмувати звинувачення або підозри, не вказуючи імена передбачуваних злочинців або занадто багато подробиць*]?

– [*Ім'я дитини*], [*Я, люди*] турбуються про тебе, і нам важливо знати, чи могло щось трапитися з тобою.

– **[*М'я дитини*]**, якщо з тобою щось трапилося, і ти хочеш, щоб це припинилося, ти можеш мені про це розповісти.

– **[*М'я дитини*]**, можливо, тобі складно про щось розповісти, тоді поділися зі мною, будь ласка, з яких підстав тобі складно говорити про це?

– **[*М'я дитини*]** що тебе турбує зараз?

– **[*М'я дитини*]** що станеться, якщо ти мені розкажеш?

– Іноді діти думають, що якщо з ними щось трапилося, то це їх вина, але насправді, діти ні в чому не винні.

– **Якщо ти хочеш мені щось розповісти – це твій вибір, а моя робота – надати тобі цю можливість.**

5. Перехідні підказки. Якщо дитина висловлює явний словесний опір (протидію), не заперечуючи факту вчиненого щодо неї злочину, розберіться з опором за допомогою перехідних підказок.

Використовуйте поступово перехідні підказки, якщо підозрюєте, що: 1) факту злочину могло й не бути [може бути важливим зрозуміти, від чого виникли підозри]; 2) дитина не розуміє мети опитування; 3) дитина опирається вашим зусиллям або уникає співпраці, але є серйозні побоювання з приводу її благополуччя.

У жодному разі не переходьте до закритих запитань. Якщо під час опитування дитина не розповідає вільно, а постійно відповідає «так» або «ні» на ваші запитання – це помилкова побудова процесу опитування. Відеозапис такого опитування не буде містити необхідної психологічної інформації щодо вільного опису обставин злочину дитиною. Таке опитування буде мати ознаки впливу на зміст показань дитини.

Перехідні підказки використовуйте виключно наприкінці бесіди, якщо іншого шляху отримати інформацію ви не бачите:

– **[*М'я дитини*]**, я розумію [*ти, хтось*] [*повідомив, бачив*] [*коротко викладіть підозри без вказівки імен передбачуваного злочинця або занадто докладного опису*]. Саме тому я хочу дізнатися, чи не сталося з тобою чогось.

Якщо дитина вказала, що вона турбується про щось специфічне, ви можете надати підтримку такими висловлюваннями:

– **Не хвилюйся, я [*не скажу іншим дітям / простежу, щоб ти не спізнився на урок*].**

– **Чи розповідати мені – це твій вибір, і я прийму будь-який твій вибір.**

6. Додаткове опитування. Додаткове інтерв'ю може бути проведено, якщо інтерв'юер вважає, що друга зустріч може допомогти встановленню контакту. Іноді може знадобитися 2–3 співбесіди.

Загальні правила проведення додаткових співбесід:

1. Заздалегідь отримайте особисту інформацію про дитину з зовнішнього джерела, що може допомогти у встановленні взаєморозуміння (наприклад, про інтереси, позитивні події, які пережила дитина тощо).

2. Перед наступною співбесідою перегляньте інформацію, отриману на першій співбесіді, щоб освіжити свою пам'ять про розмову з дитиною.

3. Залежно від дитини й обставин можна коротко згадати основні правила замість того, щоб практикуватися повністю.

4. На етапі встановлення взаєморозуміння дізнайтеся про друзів, інтереси, значимі події або поверніться до тем, що обговорювалися на попередній зустрічі.

5. На будь-якому етапі, якщо дитина робить заяву чи згадує істотну інформацію, переходите до змістовної частини інтерв'ю.

6. Зазвичай додаткова співбесіда повинна відповідати структурі Протоколу, скоригованої необхідністю посилатися на попереднє інтерв'ю, щоб зміцнити раніше усталене взаєморозуміння.

Наприклад: **«Як ти пам'ятаєш, моє ім'я... Сьогодні знову [у мене з собою відеокамера]. Минулого разу, коли ми зустрічалися, ти сказав мені, що [наприклад, ви любите грати в футбол]».**

7. При подальшому розвитку співбесіди слід керуватися критеріями, зазначеними в Протоколі.

Методи, що підтримують контакт без навіювання

А. Звернення до дитини за ім'ям. Звертайтеся до дитини особисто, використовуючи її ім'я. Уникайте вираження ніжності (цукерка, мілашка тощо).

Б. Встановлення взаєморозуміння.

- Радіти дитині:

- **Я радий [зустрітися з тобою сьогодні, познайомитися з тобою, поговорити з тобою]. Мене звати _____.** Для української ментальності не характерно говорити про радість зустрічі, тому залежно від ситуації та ваших індивідуальних особливостей можливо використовувати щиру посмішку під час зустрічі з дитиною очима. Головне – щоб ваша підтримка та радість були дійсно щирими та ви не «витискували» з себе цю радість.

- Демонструвати особисту зацікавленість у дитині:

- **Я дійсно хочу дізнатися про [тебе, про те, що з тобою сталося].**

Сьогодні ми зустрілися вперше, і мені важливо дізнатися про тебе краще.

- Використовувати невеликі дії/висловлювання турботи:

- **Тобі холодно?**

- **Дозволь мені показати тобі, де знаходиться туалетна кімната.**

- **Ось тобі склянка води.**

- **Якщо хочеш, можеш подивитися це.**

- **Хочеш невелику перерву?**

С. Підкріплення. Уникайте «виставлення оцінок» (не бажано говорити: «Ти мені про це дуже добре розповів») і підкріплення певного змісту (не можна говорити: «Дякую, що розповів мені про свого батька»).

- Зміцнення:

- **Ти це чітко описуєш.**
- **Ти даєш багато подробиць, і це важливо.**
- **Ти дійсно допомагаєш мені зрозуміти, дякую.**
- **Ти мене поправив, і це важливо.**
- **Я розумію, про що ти говориш.**
 - Подяка та вдячність:
- **Я хочу подякувати тобі за твою допомогу.**
- **Я дуже ціную, що ти поговорив зі мною.**
- **Спасибі, що дуже старався згадати й розповісти мені, що сталося.**
- **Дякую, що поділився зі мною.**
 - Повага до рішень дитини:
- **Говорити мені чи ні – це твій вибір, а моя робота – дозволити тобі вибирати.**

D. *Використання рапорту (зв'язку, довіри).*

- Розмірковування про відносини:
 - **Ти багато розповів мені про себе, і я відчуваю, що знаю тебе краще.**
- Тепер, коли ми знаємо один одного краще, ти можеш поділитися зі мною.**

- Вираз турботи:
- **Я тут заради тебе.**
- **Я дбаю про тебе.**
- **Ти важливий для мене.**

Підкреслення, що ви є тим, кому можна повідомити:

- **Якщо щось трапиться, я тут, щоб послухати тебе.**
- **Ти можеш мені довіряти і сказати, якщо щось трапилось.**
- **Зі мною можна ділитися [секретами, важкими речами].**
- **Я розмовляю з багатьма дітьми, і вони розповідають мені про те, що з ними сталося.**

- **Моя робота – вислуховувати дітей, якщо у них є проблеми.**

E. *Емоційна підтримка.*

- Узагальнення виражених у дитини труднощів:
- **Багато дітей не можуть сказати.**
- **Багато дітей спочатку відчувають себе [соромно, соромливо, трохи тихо], але потім все налагоджується.**
- **У багатьох дітей є секрети, і я тут, щоб їх вислухати.**
- Співчуття:
- **Я розумію, що тобі складно сказати.**
- **Я знаю, що це було довге інтерв'ю.**
- Перевірка почуттів дитини:
- **Як ти себе почуваєш?**
- **Як ти себе почуваєте тепер, коли ми закінчили?**
- **Як ти себе почував до того, як ми поговорили?**

– **Що ти відчував, коли розмовляв зі мною сьогодні?**

- Вивчення емоцій:

– **Розкажи мені більше про свій [страх, гнів].**

– **Я бачу, ти плачеш. Що я можу зробити, щоб допомогти?**

– **Ти сказав, що не можеш мені розповісти. Розкажи мені про це детальніше.**

- Повторення емоції:

– **Ти сказав, що [сумував, плакав, злився].**

- Відкрите питання про почуття або думки під час інциденту:

– **Ти сказав, що був [сумний, обурений, хотів втекти]. Розкажи мені про це детальніше.**

- Ухвалення й розпізнавання емоцій:

– **Ти сказав, що це було дуже боляче.**

– **Я розумію, що ти говориш.**

– **Я бачу, що ти відчуваєш.**

- Засвідчення:

– **Можеш бути спокійним на цей рахунок [іншим дітям я не скажу, я простежу, щоб ти не запізнився на автобус, я переконуюсь, що вас ніхто не заарештує].**

– **Іноді можна допомогти [сім'ям з проблемами, людям, які заподіяли біль іншим].**

– **Іноді дітям допомагає, коли вони можуть говорити та їм не потрібно зберігати секрети.**

- Зняття з дитини відповідальності:

– **Якщо [щось трапилось, хтось тебе образив], [це не твоя вина, ти не несеш відповідальності за той випадок, за ту людину].**

– **Коли щось трапляється з дітьми – це не їх вина.**

- Вивчення невиражених емоцій і конфліктів:

– **Тобі складно про це говорити, що саме тебе турбує?**

Г. Добре заохочення.

- Підкреслення, що дитина є ключовим джерелом інформації:

– **Я задаю тобі ці питання, тому що мене там не було.**

- Узаконення виразу:

– **Ти можеш говорити про погані та хороші речі.**

– **У цьому офісі можна говорити про що завгодно.**

– **Це нормально говорити [про такі речі, говорити ці / погані слова].**

– **Багато дітей розповідають мені про те, що з ними сталося, і це нормально.**

- Вираз впевненості / оптимізму:

– **Думаю, ти можеш добре це описати.**

– **Я впевнений, що ти мені скажеш.**

- Пропозиція допомоги:
 - **Я хочу, щоб тобі було простіше, як я можу допомогти тобі розповісти все?**
 - **Було б простіше, якби ти це написав?**
 - **Почни говорити, я допоможу з питаннями, я тут, щоб допомогти.**
- Заохочення невербального спілкування:
 - **Будь ласка, повернись до мене обличчям, щоб я зміг побачити твої очі.**

- Заохочення розкриття інформації:

- **Будь ласка, розкажи мені.**
- **Дуже важливо, щоб ти сказав мені, якщо з тобою щось відбувається.**

G. *Невідповідна підтримка – те, що заборонено використовувати.*

1. Сугестивна підтримка – використання припущень, вибіркоче підкріплення, згадка про жорстоке поводження передчасно під час перехідної фази.

2. Безпідставна підтримка – нереалістичні обіцянки або запевнення.

3. Конфронтація – інтерв'юер заперечує інформацію, яку дає дитина. Навіть якщо під час інтерв'ю ви відчуваєте впевненість, що дитина говорить неправду, в жодному разі не демонструйте їй це. Як інтерв'юер ви повинні приймати будь яку «реальність» дитини, яку вона вам надає, і додати всіх зусиль, щоб цю «реальність» вербально структурувати, зрозуміти та наблизитися до справжніх подій у житті дитини.

4. Заподіяння дискомфорту – перебивання, критика заяв або поведінки дитини, примусове використання неправильного імені для дитини.

5. Відсутність адекватної реакції на:

- Запитання або запити дитини на роз'яснення.
- Ставлення до опису тілесних ушкоджень як до несуттєвих (доречно надати підтримку).
- Опір, упушення (недоречні паузи, відповіді «не знаю»), заперечення або прояв негативних емоцій.

6. Порушення особистих кордонів дитини (наприклад, дотики до дитини як спосіб її заспокоїти без попереднього отримання на це згоди дитини).

Помилки в опитуванні дитини детально розглянуті у статті автора за відповідним посиланням [2].

У статті розглянуті рекомендації протоколу NICHD, що в оригінальному протоколі викладені безпосередньо в тексті, який описує основні етапи інтерв'ю. Надана адаптація містить окремі авторські поради та уточнення, що, на наш погляд, допоможуть інтерв'юерам під час встановлення контактів з постраждалими українськими дітьми.

Етапи опитування та поради протоколу NICHD можуть бути корисними не лише слідчим органам та суду, а й експертам-психологам, що у своїй практиці постійно контактують з малолітніми та неповнолітніми підекспертними.

Заразом подібних алгоритмів або рекомендацій у складі методик, рекомендованих для проведення судових експертиз Міністерством юстиції України, немає. Процес спілкування експерта з дитиною зазвичай є таємницею через відсутність аудіо- або відеофіксації, що викликає певні питання до якості проведення відповідного опитування.

Зазначаємо, що психологи ОНДІСЕ під час проведення експертиз за участі дітей обов'язково використовують відповідний відео- або аудіозапис, який може бути наданий на запит суду. Вважаємо, що в подальшому така практика фіксації ходу експертизи буде обов'язковою та якість проведення інтерв'ю з дитиною стане однією з найважливіших умов прийняття висновку експерта судом як відповідного доказу.

Наступним необхідним кроком удосконалення досудової, судової та експертної практики України з питань якісного опитування дитини, що контактує із законом, вважаємо підготовку методичних рекомендацій, які будуть охоплювати адаптацію до українських реалій загальновідомих світових методик опитування дітей та авторські напрацювання експертів – психологів ОНДІСЕ, що не лише працюють із дітьми під час проведення експертиз, а і постійно беруть участь у слідчих діях за участі дітей як фахівці-психологи.

Перелік використаних джерел:

1. The National Institute of Child Health and Human Development (NICHD) Protocol: Interview Guide. URL: <http://nichdprotocol.com/wp-content/uploads/2017/09/InteractiveNICHDProtocol.pdf>
2. Журавльова М. О. Помилки в опитуванні дитини. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції-полілогу, м. Харків, 15–16 квітня 2021 р. Харків : Право, 2021. С. 162–164. URL: https://www.hniise.gov.ua/uploads/files/public-folder/2021_tezy_konferencija%20in%20print5.pdf

References:

1. N. a. (n. d.). The National Institute of Child Health and Human Development (NICHD) Protocol: Interview Guide. Retrieved from: <http://nichdprotocol.com/wp-content/uploads/2017/09/InteractiveNICHDProtocol.pdf> [in English].
2. Zhuravlova, M. O. (2021). *Pomylyky v opytuvanni dytyny* [Errors in the survey of the child]. *Zbirnyk materialiv mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii-polilohu "Aktualni pytannia sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky"* [Collection of materials of the international scientific and practical polylogue conference "Actual issues of forensic examination and criminology"] (Kharkiv, April 15–16, 2021). Kharkiv: Pravo, pp. 162–164. Retrieved from: https://www.hniise.gov.ua/uploads/files/public-folder/2021_tezy_konferencija%20in%20print5.pdf [in Ukrainian].

